

КАКВО МОЖЕМ ДА НАУЧИМ ЗА ТОРЛАЦИТЕ ОТ INTERNET

автор: Ваня Иванова

(резултати от 17 май 2006)

Докладът е изнесен на XIII краеведски четения
в гр. Монтана – 18.05.2006 г.,

За целите на настоящето изследване е използвана информация от сайтове, намерени благодарение на една от най-известните и широко използвани търсачки в Интернет - Google.¹ При задаване на търсене за думата “торлак” и “торлаци” и “турлак” и “турлаци”, споменати еднократно или многократно в Web-страници или в отделни файлове в различен формат се показват следните резултати:

torlak	106000	0.41 s.
торлак	1210	0.27 s.
turlak	728	0.32 s.
турлак	551	0.66 s.
torlaci	221	0.09 s.
торлаци	62	0.19 s.
турлаци	52	0.34 s.
turlaci	26	0.55 s.

Тези резултати се получават, тъй като лексемата “торлак” фигурира в Интернет не само като означение на етнографска група. Като любопитен факт (макар и излизащ извън предмета на настоящето съобщение, но обясняващ цитираните резултати) може да се посочи, че “Торлак” или “Турлак” е лично или фамилно име на бизнесмени, спортисти, учени и известни исторически личности в световен мащаб (напр. Торлак Кемал² е водач на едно от най-широкомасштабните въстания в началото на 15-ти век, вдигнато от неговия учител шейх Бедредин Махмуд Симави;³ Торлак Скалхолский е известен исландски светец, живял и починал през 12-ти век,⁴ дните на лятното и зимното слънцестоене в Исландия са известни като зимен и летен Торлак; а Торлак, който е син на Скули през втората половина на 17-ти век като епископ на Исландия, в резултат на засилващото своето влияние протестантство, подготвя и издава на исландски Библията по датски образец⁵ и други).

Името “Торлак” се носи от научен институт по имунология и вирусология в Белград, споменава се като топоним в сръбската столица,⁶ в Хърватска и в БиХ,⁷ а в баскетболното

¹ За възможностите на Google, историята на нейното създаване и принцип на действие (обяснено като за неспециалисти) виж по-подробно преведената статия на Дж. Ланчестър “Да се плашим ли от Google™”

В: ЛИК, бр. 4/2006 – с. 70 - 72

² При първоначалното писане на това съобщение през 2006 г. останах с впечатлението, че Торлак е личното име на един от изявените съратници на шейх Бедредин Симави, по-късно разбрах, че това наименование най-вероятно е означение на дершишката секта, към която е принадлежал; виж напр. – Qalandar Dervishes in the Islamic World. In Crises and Recovery in Eurasia 1300s – 1500s. on:

http://www.wvnorton.com/COLLEGE/titles/history/worlds/WORLDS_ch2.pdf ;

Köprülü, F. The origins of the Ottoman Empire – p. 107, on

http://books.google.bg/books?id=3XmfQn43arsC&pg=PA107&lpg=PA107&dq=torlaks+%2B+dervishes&source=web&ots=4TSemfexSj&sig=YswJsXaJeIc5r-yBgoE6NGsxcg&hl=bg&sa=X&oi=book_result&resnum=2&ct=result#PP1,M1 и други

³ Виж напр. http://www.turkey.info.ru.history/beyliks_sultanats/crisis.htm

⁴ Виж напр. библиотека Яков Крогов - http://www.krotov.info/yakov/6_bios/36/1193_torlak.htm

⁵ <http://www.norse.ulver.com/hist/biskupar.html>

⁶ <http://www.beograd.org.yu.cms/view/php?id=2205> и други сайтове

⁷ В Дубровник, Загреб, Сплит, в близост до Винковац, Нашице, Яйце, Брчко и други – виж по-подробно <http://golubic.atSPACE.com/torlac.htm?name=Content&pa=showpage&pid=7>

първенство на Сърбия и Черна Гора все още се състезава отбор с името Торлак.⁸ (Белград). В руската федерация могат да се срещнат улици, носещи името “Торлак”, село Турлак се намира в близост до Белгород (Днестровский район),⁹ а остров Турлак е в границите на република Бурятия.¹⁰ До 1934 г. днешното село Цар Калоян (Търговищко) се е казвало Торлак,¹¹ само предполагаемо е местоположението на вече несъществуващото село Торлак махле, Старозагорско, споменато в хайдушки песни,¹² а в четвъртата условно обособена група на Белоградчишките скали, едно от скалните образования също е наречено Торлак.¹³

В пряка връзка с целите на настоящето изследване е присъствието на лексемата “торлак” в сайтове, популяризиращи българската литература (като Hulite.net, Slovo.bg, Liter net)¹⁴, в които са публикувани фолклорни умотворения, откъси или цели произведения на български класици и съвременни автори, наред с рецензии, отзиви и други критически изследвания.

Така “сърфиращият” в Интернет има възможност да си припомни романа на Д. Талев, наред с известни разкази на Йовков и Радичков, където по различен начин и повод се споменават и торлаците.¹⁵

Единственият (досега открит от мен) сайт в Интернет, където под формата на кратки речникови статии се предлага обяснение на лексемата “торлак” (и то в множествено число “торлаци”) е www.protobulgarians.com. Там, в книгата на Живко Войников “Езикът на древните българи: сравнителна етимология на българските думи с неславянски произход” е посочена националната принадлежност на торлаците (българска етнографска група), тяхната географска позицираност (Северозападна България, от р. Искър до р. Велика (голяма) Морава), наличието на пейоративна употреба на думата “торлак” (турцизмът *torlak* означава прост селянин, човек от простолюдието, простак) и една от възможните етимологии на този термин (древен тохаризъм в турски, който е проникнал и в българския език - в тох. /б/ *taur*, в тох /а/ - *glupav*; в санскрит *dhorati*, авестийски *dvaraiti*, древнобалтийски *dvaraiti*, немски *tohn*, древногръцки *θουρος*, славянски /руски/ *дур*, *дурак*).¹⁶

⁸ според кратките текстови пояснения, съпътстващи търсената ключова дума при намерените от Google резултати

⁹ http://www.sp-press.odessa.ua/news_rn.php?mhnews_id=429&mhnews_news_id_page=19

¹⁰ <http://www.buriat.izborcom.ru/images/normarkts/normakt-100100020193552.rtf>

¹¹ по данни от българската версия на Wikipedia

¹² според кратките текстови пояснения, съпътстващи търсената ключова дума при намерените от Google резултати

¹³ <http://ecotracks.hit.bg/skalite.htm>

¹⁴ Виж по-подробно <http://www.liternet.bg>; <http://www.slovo.bg>; <http://www.hulite.net>. Тези и подобни на тях сайтове се стремят да се превърнат в “специализиран” литературен “портал”, който да предлага сравнително подробна и непрекъснато увеличаваща своя обем виртуална библиотечка

¹⁵ Например в известния Йовков разказ “По жицата”, за носещия своята голяма мъка селянин, тръгнал да търси бялата лястовица, мимоходом се споменава, че „... По червения елек се познаваше, че е от торлаците, откъм Делиормана”. В романа на Д. Талев “Железният светилник” е открито друго значение на лексемата „торлак”, когато авторът въвежда своите читатели в психологическата атмосфера на чаршията от времето на българското Възраждане „... - Затваряй! Кой ти е позволил? – Ти, бишка, торлак, затваряй дюкяна!” (виж напр. библиотеката на Liter net и <http://www.slovo.bg/showwork.php?Au/D=17181E&Work?d=4727E&Level=3>). Точно тези два примера са използвани като илюстриращи двете основни значения на думата „торлак” в изданието още през 1974 г. „Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век”. (Съст. Ст. Илчев, А. Иванова, А. Димова, М. Павлова. Под редакцията на Ст. Илчев. Издателство на БАН. С., 1974). Според съставителите на този речник думата „торлак”, която идва от турски (където се изписва по същия начин) има следните значения:

1. прозвище на селянин от някои части на България и
2. простак, селяндур.

В тълковните речници на българския език, издадени преди и след тази дата, се внася само уточнението, че „тези някои части на България” са Северозападна България. (Виж напр. Български тълковен речник. 3-то изд. Съст. Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, И. Леков, Ст. Стойков, Ц. Тодоров. Издателство на БАН. С., 1973 - торлак – 1. (от тур.) обл. укорно прозвище на някои селяни от Северозападна България; 2. разг. простак, селяндур; или Български тълковен речник. 4-то изд. Съст. Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, И. Леков, Ст. Стойков, Ц. Тодоров. Допълнено и преработено от Д. Попов. Издателство Наука и изкуство. С., 1999 – торлак и торлашка (укорно или обидно) – 1. прозвище на хората от някои планински райони в Северозападна България; 2. разг. простак, селяндур (от тур.)

¹⁶ <http://www.protobulgariana.com/Kniga%20za%20ezika-zivko/19-T.htm>

Цитираното изказване се оказва обобщаващо по отношение на преобладаващата като фреквентност и смислова натовареност информация, съдържаща се в българските сайтове.

Че торлаците са специфична етнографска група, която би следвало да се вмества в границите на българската народност става ясно още и от страница на ОМДА, представяща народа на България,¹⁷ от препечатаните в сайт, посветен на историята на македонските територии, откъси от произведенията на Л. Нидерле “La race slave”¹⁸ и на Й. Иванов “Българите в Македония”.¹⁹ Торлаците се споменават бегло като част от поредица етноними и в изследвания, посветени на други повече или по-малко известни етнографски и/или етнически общности като гагаузи, шопи, граовци и други.²⁰

Не липсват и тези, че толерирането на специфичната идентичност на определена етнографска група (като особености в нейното материално и духовно битие, най-вече в лингвистичен и чисто битиен план) е резултат от целенасочено провеждана политика за “дезинтегрирането на етническите българи” и води до тяхната “денационализация и насилствена асимилация”. По отношение на торлаците тази роля традиционно се приписва на националистическите пропаганди на сърби и албанци (като не са отминати и румънците), но напоследък в списъка на враговете на “българската национална кауза” са включени също САЩ и Европейският съюз.²¹

Констатацията, че “собствено название” като “хърцои” или “торлаци” е придобило “статут” на “подигравателно прозвище” поради “засиленото присъствие на турцизми при именуването на носителите на неприемливи поведенчески стереотипи като ахмак, аджамия, делия, уроспия, джадия и други” е включена в изследване на А. Калоянов, посветено на търсенето на паралели при “Названието на етнографската група хърцои и култа към бог Хорс”.²² “Торлак” като подигравателно прозвище присъства и в творбата на Д. Подвързачов “Под чинара. Из разказите на Кючюк Хасан”,²³ в народната песен “Стана взема овчар торлак”, публикувана в Liter net отново на страниците на Анчо Калоянов,²⁴ а при представянето на Македония в книжовното наследство на Васил Кънчов в изследване на М. Василева е споменато, че “прилепчани наричат селяните от Морихово на присмех торлаци, прякор, който означава прости, диви, хора”.²⁵

Като своеобразна реабилитация на названието “торлак” в публичното пространство чрез натоварването му с положителни смислови нюанси може да се посочи фолклорният събор “Торлаци смо, юнаци смо”, който се провежда за първи път в Чипровци през 2001 г. и с участие от сръбска страна, но за съжаление след 2003 г. интересната и ползотворна инициатива не намира продължение. Интервю от 2002 г. с един от организаторите на този събор – А. Костова

¹⁷ [http:// www.omda.bg/BULG/COMMON/narod.html](http://www.omda.bg/BULG/COMMON/narod.html)

¹⁸ L. Niederle. La race slave. Paris, 1936, VIII – [http:// makedonia-history.blogspot.com/2006/03/lubor_niederle-20](http://makedonia-history.blogspot.com/2006/03/lubor_niederle-20)

¹⁹ Й. Иванов. Българите в Македония. С., 1986 - [http:// macedonia-history.blogspot.com/2006/03/blog-post-114332869863679363..html](http://macedonia-history.blogspot.com/2006/03/blog-post-114332869863679363..html)

²⁰ Виж например Ненкова, Н. Граово. Идентификация на културната общност. Курсова работа, изготвена през 2000 г. в ЮЗУ – Благоевград – [http:// www.kumanov.com/docs.fun/K46.htm](http://www.kumanov.com/docs.fun/K46.htm); Боев, Е. Не заблудата, а лъжата за гагаузите – [http:// bg-science.info/view_bg_his.php?id=103](http://bg-science.info/view_bg_his.php?id=103) и други

²¹ Виж например “Българите извън република България” – становище на доц. П. Павлов в качеството му на председател на Агенцията за българите в чужбина (за периода авг. 1998 – март 2002) – [http:// vmgrousse.hit.bg/bulgarite_po_sveta/BG_po_sveta_PIPavlov.html](http://vmgrousse.hit.bg/bulgarite_po_sveta/BG_po_sveta_PIPavlov.html); Меморандум относно промяна статута на Западните покрайнини, изготвен от Националният комитет за промяна статута на Западните покрайнини, публикуван през 2003 г. – [http:// www.sarakt.org/memorandum.htm](http://www.sarakt.org/memorandum.htm); Братоев, И. Западът – главният враг на малцинствата” В: в-к “Нова Зора от 25 декември 2001 година – [http:// www.bgnews.bg/show_story.html?issue=254645536&media=68195086&class=704701678story=254645664](http://www.bgnews.bg/show_story.html?issue=254645536&media=68195086&class=704701678story=254645664); Миланов, Е.

Българите Голо бърдо и Гора. Препечатан откъс от статията му, публикувана в сборника Българите в Албания и Косово. С, 2001 – [http:// www.geocities.com/gorani_bg/Istoria.htm](http://www.geocities.com/gorani_bg/Istoria.htm) и други

²² [http:// www.liternet.bg/publish/akaloianov/stb/hyrs.htm](http://www.liternet.bg/publish/akaloianov/stb/hyrs.htm)

²³ [http:// bezmonitor.com/booksOB/podvurz.htm](http://bezmonitor.com/booksOB/podvurz.htm)

²⁴ [http:// www.liternet.bg/publish/akaloianov/slavite/64.htm](http://www.liternet.bg/publish/akaloianov/slavite/64.htm)

²⁵ [http:// knigite.abv.bg/mpr/kanchov.ntm](http://knigite.abv.bg/mpr/kanchov.ntm)

(по това време заместник – кмет на община Чипровци), може да се прочете в сайта на СУ. Там тя е категорична, че “турлаците от двете страни на границата са носители на една обща култура, формирана в продължение на столетия (а държавната българо – сръбска граница е едва от 120 години) и че “турлак” не значи простак, както пише в синонимния речник на българския език.”²⁶ Като особено красноречиво доказателство в подкрепа на своите думи, тя сочи новоподредената музейна сбирка в Чипровци, представяща торлашкия бит и култура.²⁷

Друг аспект на разглеждания проблем може да се открие в уеб страницата на излизация и на хартиен носител „Литературен вестник”. Там, в един от публикуваните кратки разкази – „Дрогари” на М. Тенчев, при представянето на поредната кризисна ситуация, в която се търсят житейски опори, е намесена и етническата идентичност като значим екзистенциален маркер. Това става в разговора на двама случайно срещнали се съграждани в емблематично столично кафене:

“... Лъжа го, че съм каракачанин. Тоест гръцки циганин ... Той е торлак. Чувал съм и преди за такива, но не знам нищо за тях. Баща му е сърбин, а майка му – българка. Сега разбирам. Има една дълбока мъка, която излъчва красивото му лице. Не смея да питам нищо за семейството му. Това ще ни направи прекалено близки. Лъжа го, че следвам медицина. Той нищо, не само, че не следва, но не и не лъже. ... Усещам, че не говоря с глупак. Хубаво е, че случаят ни среща. ...”²⁸

За разлика от българските, представените на сръбски език сайтове предлагат не само положително натоварена в смислов план, но и много по-подробна информация за торлаците. Единствените въпроси и възражения, които биха могли да възникнат от страна на всеки поддръжник на българската национална кауза, са свързани с етническата идентичност на посочената етнографска група.

Това сравнително многостранно като смислов обхват представяне се дължи на статии в сръбския вариант на Уикипедия (преведени и на английски), на извадки от краеведски изследвания „качени” в Internet и най-вече на изготвения през юни 2005 г. и продължаващ да се поддържа специален сайт, който представя краеведското дружество на тимочаните – торлаци, създадено през 1997 г. в Миничево (близо до Княжевац).²⁹

Този сайт има няколко основни (рубрики) връзки, в които може да се получи информация за статута на дружеството и отзиви за неговото създаване, да се разгледат периодичните му издания (информационният бюлетин “Информатор”, излизал в периода 1997 – 1999) и в-к “Торлак”, чието издаване започва през 2003 г. като продължава и до днес);³⁰ да се видят кориците на монографии, свързани с историята и културата на торлашкия край³¹ и да се прочетат отзиви за тях и за техните автори. Останалите връзки на началната страница, отправят към етнографски изложби, посветени на торлашкия бит, дават подробна информация за

²⁶ <http://www.uni.sofia.bg/faculties/philosophy/sac/dbase/survey3.chiprovci.de>

²⁷ по-подробна информация за наличието на тази музейна сбирка може да се получи от представянето на музея в Чипровци в специалния сайт, изготвен от японските доброволци BOMB, който представя музеите в България, в “Екотуристическа дестинация Западна Стара планина – план за действие за развитие на екотуризма (изготвен в рамките на проект “Западна Стара планина”) – <http://www.ecotourism.bulgariatravel.org/docs/09%20BG%20LOGO%20western%20stara%planina.pdf>, както и в сайтове,

представящи различни туристически маршрути (напр. <http://bb3.beautifulbulgaria.com/bg/city1.php?cityid=22>) и други ²⁸ <http://www.slovo.bg/litvestnik/index.php?ar=1035>

²⁹ Виж по-подробно <http://www.torlak.org.yu>

³⁰ Всички броеве на информационния бюлетин и вестника са публикувани в PDF формат, но тези на информационния бюлетин не винаги са достъпни

³¹ като издания на т.нар. Завичајно друштво Тимочана – Торлака са представени следните книги 1. Љубиша Рајковић Кожељац. Трајање (20 разказа). Минићево, 2002; 2. Момчило Милошевић Трла Трлица. Београд, 2001; 3. Светислав Божиновић Неостварене жеље. Минићево, 2000; 4. Миодраг Велојић. Репушница – село, којег жише нема. Београд – Минићево, 2000; 5. Венци за младенци. Лирске пене и бајалице из Тимочке крајине. Записао . Љубиша Рајковић Кожељац. Минићево, 1998; 6. Градимир Првуловић – Гаца. Моји Тимочани – Торлаци у карикатури. Минићево, 1998; 7. Милена Првуловић. Све из срца деца велим. Минићево, 1998. Всяка една от книгите е представена със своята корица, а повечето и с рецензии отзиви, които обикновено са посветени на официалното им представяне.

сбирките на членовете на това дружество и за други негови дейности, изразяващи се главно в организирането на различни по вид спортни състезания.

Като основна цел на краеведското дружество на тимочаните – торлаци се сочи “утвърждаването и опазването на културно – историческото и природно наследство на торлашкия край, развиването и укрепването на любовта към него”. Членове на дружеството са най-вече хора, родени в този край, но негов член, може да стане всеки, който приеме горепосочените цели. Като главна причина за създаването на това краеведско дружество се сочи стремежът за повторното възраждане на силно засегнатата от миграционни движения, населена основно с възрастни хора и почти обезлюдена Торлация (територията по северните склонове на Стара планина, средното и долно течение на Бели Тимок, южният дял на община Княжевац). Членовете на дружеството вярват, че може да се възстановят запуснатите, но обширни лозя и овощни градини, да се оживят селските задруги. Според тях това е възможно, тъй като някои пенсионирани торлаци имат изключително добри връзки във финансовите и банкови кръгове на Сърбия и бивша Югославия, а има и богати торлаци, които живеят в САЩ, Канада и Австралия, но желаят да вложат парите си в родния край”.³²

Като печатен орган на краеведското дружество на Тимочаните – Торлаци, вестник “Торлак”, със своите разнообразни по съдържание и тематична насоченост публикации, прави опит да се вмести в горепосочените цели на дружеството. Във всеки брой, освен вести за организационния живот на дружеството, задължително се поместват новини, свързани с подобряването на инфраструктурата и битовите условия на живот в селищата от “торлашкия край” (асфалтиране на улици, изграждане на нов водопровод, строеж на стоянки на автобусни спирки, реставриране на стари къщи и други), с организирани културни и спортни прояви, с развитието на селското стопанство; по цяла една страница от всеки брой е отделена на рецензия за книга, издадена от краеведското дружество, сравнително подобна информация се дава и за природните забележителности в региона. Читателите на вестника имат възможност да се запознаят и с видни общественици – “торлаци”, оставили значима следа в сръбския културен и научен живот.

Върху последните две или три страници на всеки брой от вестника се публикуват кратки разкази, стихотворения и анекдоти като част от тях са написани на “торлашки” диалект. Освен тези индиректни опити за своеобразна “реабилитация” на този говор, могат да се посочат и други публикации във вече излезлите броеве на вестник “Торлак”, които са насочени към преодоляване на може би най-широко разпространеното схващане за същината на диалекта като “развален език”.³³

Като контрапункт на пренебрежителното и подигравателно отношение към говора на родния край могат да се обособят още интервюто с писателя Радиша Драгичев, озаглавено “Топлината на диалектния разговор”³⁴ и рецензията за стихосбирката на Момчило Милошевич “Трла трлица”. Стихосбирката на М. Милошевич, която е сред изданията на краеведското дружество на тимочаните – торлаци, е написана на диалект, а за мотото на една от рецензиите към нея е използвана сентенцията на Матия Мечкович “Диалектът е най-краткият път до звездите”³⁵. Така редакционната колегия на в-к “Торлак” напълно преднамерено или не се опитва да реабилитира за сетен път, наследената от романтизма представа за диалекта като “проява на чистия народен дух”.³⁶

³² <http://www.torlak.org.yu/Osnovne%20informacije.htm>

³³ За отделните схващания за същината на диалекта като езикова система виж по-подробно Стойков, Ст. Българска диалектология. Издателство на БАН С., 1993

³⁴ Аврамовић, Ж. Топлина дијалектских казивања. Разговор са књижевником Радишом Драгићевићем. – Торлак, 1 јануар 2005, број 3, с. 14

³⁵ Рајковић Кожељац, Љ. Звездосежна моћ поетске речи. - Торлак, 1 јануар 2006, број 5, с. 15

³⁶ Вијж по-подробно Стойков, Ст. Българска диалектология ... – с. 47

Този стремеж едва ли е случаен – именно диалектът (а не толкова облеклото или други специфични особености от материалното битие на торлаците), се превръща в основен и едва ли не единствен разграничителен маркер, свидетелстващ за наличието на различна идентичност.

Още В. Караджич в своя “Сръбски речник” пише, че “торлак” – това е “човек, който не говори чисто нито сръбски, нито български” и същевременно заявява “Не само, че лесковчани и прищинци не са българи, но и видинлии, чипровчани и пиротчани по своя език са по-близки до сърбите, отколкото до българите”.³⁷

Така, по-късно, основно в началото на 20-ти век, се появява основният спорен пункт за същността на тази идентичност, който за пореден път провокира “етническият синдром” на Балканите и защитниците на различните национални каузи (сръбска, българска, хърватска, македонска) започват да излагат своите аргументи за принадлежността на торлаците (или на отделни части от тях) към горепосочените нации.

Една от най-ясните илюстрации на това твърдение може да се открие в статията за Торлашкия диалект в Уикипедия.³⁸

Последните редакционни поправки в тази статия са от 3 май 2006 г. и от тях може да се разбере, че

„ Торлашки е наименование, използвано за славянски диалекти, които се говорят в Южна и Източна Сърбия (Сърбия и Черна гора), северозападната част на република Македония (Кратово – Куманово) и северозападната част на България (Видин – Брегово). Някои лингвисти определят торлашкия като 4-то наречие на сърбо – хърватския език (наред с щокавски, кайкавски и чакавски) и смятат, че днес функционира като втори сръбски език (наред с книжовната норма, изградена въз основа на щокавския). В България торлашките говори се разглеждат като принадлежащи към западно – българските диалектни говори. Торлашкият не е стандартизиран като книжовна норма и в неговите инварианти могат да се открият множество различни специфични особености. ...”³⁹

Или по-конкретно става въпрос за областите от двете страни на днешната сръбско-българска и българо-македонска граница, както и две сравнително обособени и “по-екзотични” области, предвид историческата съдба и професионалната определеност на техните жители. Става въпрос за т.нар. “горани” и “крашовани”. “Гораните” са жителите на областта Гора (между Призрен, Шар и Коритник планина), известни още като “торбеши” или призренски помаци.⁴⁰ Според данните на друга статия в Уикипедия, гораните започват да приемат исляма през 16-ти век като процесът завърша напълно чак в началото на 19-ти век, но независимо от повсеместната ислямизация жителите на областта Гора не се “албанизират”.

Крашованите (Карашовани, Карашовени) живеят основно в жупанията Караш – Северин в румънската част на Банат.⁴¹ Според най-широко разпространената версия, те се смятат на бежанци от Тимошко, които напускат родните си места в началото или средата на 15-ти век, страхувайки се от репресии на османската армия.

Докато гораните са мюсюлмани, крашованите са католици, всички останали носители на торлашкия диалект се оказват православни. Сложната историческа съдба, и кръстопътното геополитическо положение дават възможност на всяка една от страните да намира достатъчно аргументи, базирани се на историческо право, професионална принадлежност и/или лингвистични особености, за да претендира, че торлаците са част от българския или сръбския етнос⁴². Въз основа на католическото им вероизповедание, хърватските националисти

³⁷ Стојанчевић, В. Вуково интересовање за “Шоплук” и “Шопове” из књиге: Срби и Бугари.1804-1878.Чланци и расправе.Прометеј. Нови Сад, 1995 – http://www.rastko.org.yu/rastko_bg/istorija/vstojancevic-vukopisi.php

³⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Torlakian_dialect (26.04.2006), както и в сръбската версия на Уикипедия, където статията Торлачки дијалект е с идентично съдържание.

³⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Torlakian_dialect (26.04.2006), както и в сръбската версия на Уикипедия, където статията Торлачки дијалект е с идентично съдържание.

⁴⁰ Виж по-подробно Цонев, Б. История на българския книжовен език. Том 1-ви. А. Обща част. Издателство Наика и изкуство. С., 1984 (фототипно издание на монографията на Б. Цонев от 1940 г.) – с. 274

⁴¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Krashovani> (идентична е и версията в сръбския вариант на Уикипедия)

⁴² Виж например http://www.rastko.org.yu/rastko-bg/istorija/vstojancevic_vuksopisi.php

причисляват крашованите към хърватския народ,⁴³ а гораните, освен като сърби и българи са определяни и като македонци.⁴⁴

Иначе в Уикипедия (и в предложените препратки) като основни особености на “торлашкия диалект” се сочат постъпателното движение от синтетизъм към аналитизъм (творителният падеж съвпада с родителния, предложният и родителният с именителния, а при движение на юг падежните окончания все повече губят своето място за сметка на заднопоставения определителен член); както в преобладаващата част от диалектните говори и в торлашкия липсва фонемата "x", налице са сонантични “p” и “l”. Същевременно при това представяне правят впечатление някои значими пропуски като непосочените рефлексии на голямата и малката носовка, на ятовата гласна и на праславянските съчетания *tj и *dj.

Независимо от липсата на пълен и изчерпателен лингвистичен анализ, в статията от Уикипедия е открояна друга злободневна (според авторите на статията) тенденция – културната маргинализация на торлашкото наречие и специфичната торлашка култура, тъй като в България, Македония и Сърбия, торлашкият се смята за диалект, използван от необразованите провинциалисти. Затова и повечето торлаци говорят български, сръбски, македонски.⁴⁵ Откритата закономерност е налице и в България, но при търсенето на причините за посочената плотофагия би следвало да се вземат предвид и тенденциите на засилена урбанизация и глобализация от последните десетилетия.

Освен това в сайтовете на сръбски език, където битието на торлаците е проследено не само в синхронен, но и в диахронен план, в киберпространството може да се открие информация и за торлашката „прародина” и последвали миграционни движения на торлашко население. Така например авторите на монографията „Голубић код Книна”, издадена от сдружението на голубчаните в Белград може да се прочете, че:

„Предците на онези, които носят днес името „торлак” са живеели в средновековната сръбска област Торлак (между Пирот и Ниш). Отделни семейства от района около манастира „Св. Йован” край Поганово, южно от Пирот, започват да честват своя светец на Йордановден. ... След като през 1428 г. Нишката крепост пада в ръцете на османците, хиляди семейства от Източна Сърбия напускат родните си огнища. Между тези бежанци имало и предци на днешните торлаци. След тежкото и мъчително бягство първоначално се заселили във все още безопасните райони на Босна около днешната босненска столица Сараево. Понеже идвали от областта Торлак завареното по-старо местно население ги нарекло торлаци. ... След смъртта на последния босненски владетел – крал Стефан Томаш Котроманич изправени пред разорителните набези на турците, тези хора, заедно с много други семейства напуснали старите си поселения и се установили близо до Яйце, в село Винац, което нарекли Торлаковац. ... Плацайки на турците определения им харадж, предците на днешните торлаци останали в околностите на Яйце до средата на 17-ти век. ... По време на войните между Османската империя и Венеция през 17-ти век (т.нар. „война за Кандия” (1645 – 1669) и за Морей (1684 – 1699), котарските ускоци прехвърлили хиляди сръбски семейства от територии, намиращи се под контрола на турците в земи под венециански контрол. Така по време на една от тези акции на ускоците през 1690 г. няколко хиляди семейства от околностите на Яйце и Ключ били прехвърлени в Далмация. Така част от предците на днешните торлаци се заселили в село Унешич (до Дрниш), а след края на войната през 1699 г. други се установили в село Кляк (пак до Дрниш), а трети в село Голубич (до Книн). Освен това част от тези семейства сменили своя светец като започнали да празнуват „славата” си на св. Василий. ...”⁴⁶

Освен откритите тематични насоки и спорни пунктове при поднесената за торлаците информация, в Интернет могат да се открият и библиографски препратки, но за съжаление повечето от текстовете не са достъпни. Такива са например статиите на Лилия Иван Илиева “Балканизмът торлак”⁴⁷ и на Деян Кръстич “Етнокултурните различия между торлаците в

⁴³ <http://www.matica.hr?Kolo?Kolo040l.nsf//AllWebDocs/torl>

⁴⁴ В чисто исторически план тенденцията датира от началото на 70-ти години на 20-ти век, а в Уикипедия може да се види в статия, посветена на “Политическите гледни точки за македонския език” – <http://www.answers.com/topic/political-views-on-the-makedonian-language?hl=torla...>

⁴⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Torlakian_dialect и същата статия, написана на сръбски пак в Уикипедия

⁴⁶ <http://golubic.atSPACE.com/torlak.htm?name=Content&pa=showpage&pid=7>

⁴⁷ Илиева, Лилия И. Балканизмът торлак. В: Македонски преглед 1/1993

Сърбия и торлаците в България”,⁴⁸ като и монографиите на В. Живкович “Торлак”⁴⁹ и на В. Костић “Принос към етноисторията на торлаците”.⁵⁰

Оказва се, че основните тематични насоки, в които би могла да се открие определен тип информация относно торлаците в киберпространството са – семантика на етнонима, географска локализираност на етнографската група, специфични черти на торлашкото наречие и основни спорни пунктове при опитите да се определи националната принадлежност на торлаците. Макар да не е толкова изчерпателна и на високо академично ниво, тази информация е в състояние да провокира читателския интерес и да послужи като основа за по-задълбочени научно – изследователски търсения.

17.05.2006 година
град Чипровци

---

⁴⁸ Крстић, Д. Етнокултурне разлике између Торлака у Србије и Торлака у Бугарској. В: Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 67-68/2004

⁴⁹ Живковић, Витомир, В. Торлак. Пирот, 1994

⁵⁰ Костић, К.В. Прилог етнографи ја Торлака. 2-ро изд. Нови Сад, 1995